HET TELLEN BIJ NACHTEN BIJ DE VOLKEN VAN HET MALEISCH- POLYNESISISCHE RAS.

DOOR

Dr. G. A. WILKEN ¹.

Bij natuurvölker speelt de maan bij tijdsbepalingen eene voorname rol. Dit zien wij bij onze Germaansche voorouders. »Zusammenkünfte bestimmten sie auf Vollmond oder Neumond, nicht etwa aus mystischen oder mythologischen Gründen, sondern weil diese zwei Momente auch vom ungeübtesten Auge mit Sicherheit aus der Erscheinung des ersten Sichelstriches und des vollen Kreises in Verbindung mit der Aufgangszeit abgelesen werden konnten. Es lag in der Natur der Sache, dass für Versammlungen zerstreut wohnender Geschlechter und Stammgenossen keine Fristbestimmung sicherer sein konnte, als diejenige, welche allenthalben durch die am sichersten zu erkennenden Mondphasen markiert wurde» ². Door hare schijngestalten is dus de maan de natuur-

¹ Onder den titel »Das Rechnen nach Nächten bei den Malayo-Polynesischen Völkern», verscheen dit opstel reeds in de »Etudes archéologiques, linguistiques et historiques, dédiées à Mr. le Dr. C. Leemans, à l'occasion du cinquantième anniversaire de sa nomination aux fonctions de Directeur du Musée archéologique des Pays-Bas» (Leide, E. J. Brill, 1885). Eenigszins gewijzigd en met enkele gegevens vermeerderd, vinde het hier nog eene plaats.

² Lippert, Die Religionen der Europäischen Culturvölker, blz 65. — Eene geheel andere voorstelling geeft Grimm. »Das heidenthum», zegt hij (Deutsche Rechtsalterthümer, blz. 821), »berücksichtigte den mondwechsel; neuer und voller mond wurde für günstig, wachsender und schwindender für ungünstig zur versammlung angesehen». Opgemerkt dient het te worden dat ook Tacitus, waar hij over deze gewoonte bij de Germanen spreekt om vergaderingen bij nieuwe- of vollemaan te houden, als reden daarvoor opgeeft, dat zij »agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt» (Germania, 11).

lijke tijdwijzer bij onbeschaafde volken. Hieruit vloeit nu eene belangrijke bijzonderheid voort. Die schijn gestalten stellen namelijk den wilde in staat de nachten van elkander te onderscheiden, niet de dagen: de eersten worden dan ook vaak met bepaalde namen aangeduid, terwijl dit met de laatsten niet het geval is. Bij het vaststellen van een datum wordt dan ook de nacht aangegeven. Daar men dus bij tijdsbepalingen van den nacht uitgaat, den dag op den nacht volgen laat, spreekt het vanzelf dat men ook, in plaats van bij dagen, bij nachten tellen zal. Twee zaken hebben wij derhalve, als een uitvloeisel van het gebruik van de maan als tijdwijzer, te onderscheiden, de prioriteit van den nacht aan den dag en de telling bij nachten.

Het is van genoegzame bekendheid dat het gebruik om bij nachten te tellen bij de oude Galliërs en Germanen bestond. »Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt», zegt Caesar van de eerstgenoemden ³, terwijl Tacitus omtrent de Germanen bericht, dat zij niet »dierum numerum, ut nos, sed noctium computant» ⁴. Overblijfselen van dit tellen bij nachten vindt men in de uitdrukkingen *sennight* en *fortnight* in het Engelsch, en verder in *Weihnachten* of *Dreizehnnächte*, waarmede nog heden ten dage bij de Duitschers het tijdperk wordt aangeduid van het groote winterfeest der oude Germanen, het Julhoogtij, dat van den voornacht van 25 December tot den 6 Januari, in de rij der Christelijke feestdagen van Kerstmis tot Driekoningen, duurde. In de oude Deutsche rechtsboeken treft men de tijdsbepalingen veelal bij nachten aan, als bij voorbeeld herhaaldelijk in de *Lex Salica*: *septem noctes*, in den *Sachsenspiegel*: *vîrzehn nacht*, enz. ⁵. Geheel in overeenstemming met dit tellen bij nachten is het dat de Galliërs, volgens Caesar, »dies natales et mensium et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur» ⁶. Hieruit is waarschijnlijk nog het verschijnsel te verklaren in de Katholieke Kerk om de groote heilige dagen met de *vigilia* (*Fr. la veille*) een aanvang te doen nemen, gelijk ook bij ons nog steeds de *Sinterklaasavond* aan den *Sinterklaasdag* pleegt vooraf

³ De Bello Gallico, VI, 18.

⁴ Germania, 11.

⁵ Zie bij voorbeeld: *Lex Salica* (ed. Hessels), XL en LI (LII). Vergelijk ook: Kern, Notes on the Frankish words in the *Lex Salica*, § 242; Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, blz. 220 vlg.

⁶ De Bello Gallico, VI, 18.

te gaan. Bij de Duitschers zien wij hetzelfde. In het Middelhoogduitsch beteekent dan ook het woord *naht* bij feesten den avond van te voren, als bij voorbeeld: *an sancte Jóhannes naht*, op den avond vóór het feest van den Apostel Johannes, *vastnaht*, de avond vóór de vasten⁷, *kristisnaht*, de avond vóór den Kerstdag, van den 24 December dus, die nu nog in Duitschland de eigenlijke feestavond is⁸.

Ook de oude Indiërs telden oorspronkelijk bij nachten, waarvan men in de litteratuur dikwijls de bewijzen vindt, onder anderen in het volgende vers uit den Hitopadeça: **हाहा पुत्रक नाधीत सुगतैतासु रात्रिषु । तेन त्वं विदुषां मध्ये पङ्के गौरिव सोदसि ॥** dat is: O wee, mijn zoon! gij die in den laatsten tijd (letterlijk: in deze nachten) niets geleerd en slechts pret gemaakt hebt, gij zult daardoor in den kring der geleerden verzinken, als eene koe in de modder⁹. Zoo leest men ook in Çakuntalā:

⁷ Dezelfde beteekenis heeft ook, gelijk bekend is, het woord *vastenavond* nog heden bij ons.

⁸ Zie: Zarncke, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, dl. II, 1, blz. 298 vlg. — Dat het gebruik om de heilige dagen in de Katholieke Kerk met de vigilia een aanvang te doen nemen, met de oude gewoonte bij de Germanen en de Galliërs, om den nacht aan den dag te doen voorafgaan, samenhangt, is niet zeer onwaarschijnlijk. Het is toch bekend dat de latere Heidenbekeerders onder die volken, eene andere methode volgende dan de vroegere, getracht hebben, het Christendom der groote menigte aangenamer te maken en het dus sneller onder haar ingang te doen vinden, door de Heidensche feesten met de daaraan verbonden gebruiken niet te bestrijden, doch ze in de Kerk op te nemen, ze dienstbaar te maken aan de vereering Gods en Zijner Heiligen door er eene Christelijke oorzaak onder te schuiven. Begonnen nu de Heidensche feesten, overeenkomstig het oude gebruik om den nacht aan den dag te doen voorafgaan, den avond van te voren, in de vigilia (la veille), dit bleef zoo toen zij in Christelijke veranderd werden. Het schijnt dat die vigilia van den aanvang af meer voor het in de Kerk overgenomen, luidruchtige, heidensche element, voor de oude feestgebruiken bestemd was, terwijl de dag-zelf bepaaldelijk voor de kerkelijke viering werd gereserveerd. Dit blijkt onder anderen uit eene plaats in Bulaeus, *Historia Universit. Parisiensis*, V, blz. 782, waarop Dr. Bijvanck alhier mijne aandacht vestigde. In een besluit van de facultas artium, anno 1488, wordt alleen het Driekoningenfeest als gelegenheid tot feestviering toegestaan, echter onder deze bepaling, „dat de zangen, optochten en kluchten plaats grijpen in *vigilia* en na den feestdag, na den vesper, en niet vroeger, opdat de godsdienstige viering te beter zou worden geobserveerd”. Het was dus in de eerste plaats de vigilia, die, bij de heilige dagen, voor de wereldlijke feestviering bestemd was. Hieruit laat zich ook verklaren het, mij eveneens door Dr. Bijvanck medegedeelde, middeleeuwsch Latijnsche spreekwoord, „festum ante vigiliam facere”, in den zin van: plezier maken vóór den tijd.

⁹ Hitopadeça, Inleiding, 23. Verg. ook: Böhlingk, *Indische Sprüche*, 7388.

तत्कतिपयरात्रं सार्थद्वितीयेन भवता सनाथीक्रियतामाश्रम
इति। dat is: dat daarom deze kluizenarij door Uwe Majesteit
met den wagenmenner gedurende eenigen tijd (letterlijk: gedurende
eenige nachten) bewaakt worde¹⁰. Verder wijzen wij nog op
uitdrukkingen als दशरात्र, samengesteld uit दशन् = tien en रात्र
in de plaats van रात्रि = nacht, in de beteekenis van: een ter-
mijn van tien dagen, ook wel: eene tiendaagsche feestviering;
चिररात्र, van चिर = lang en evengenoemde रात्र, voor: een
lange tijd, een lange duur. Zoo ook: दीर्घरात्र¹¹.

Van de Arabieren zegt Dozy: »Les Arabes comptent par nuits,
comme nous comptons par jours; de là الليالى = le temps»¹².
In zijn »Mythos bei den Hebräern», heeft de bekende orientalist
Dr. Goldziher reeds op dit rekenen naar nachten de aandacht ge-
vestigd. »Besonders», zegt hij onder anderen, »hat sich dies bei
der Bestimmung von Wegstrecken zwischen einem Orte und einem
andern und bei der Angabe der Dauer einer bestimmten Reise
ausgeprägt; z. B. zwischen Damascus und dem Orte, wo Walid
b. Jazid in der Wüste lebte, sind vier Nächte; ich gebe ihm
fünfhundert Denare und ein Kamel, worauf er zwölf Nächte
wandere; in einem Gedichte des Abû Zejd al-ʿAbshamî: wenn
der Stamm sechzehn Nächte wandert»¹³. Ook bij het aan-
geven van de dagen der maand wordt nog vaak de oude ge-
woonte gevolgd om bij nachten te tellen, bij voorbeeld: لاول ليلة
من رجب = in den eersten nacht van de maand Radjab, of:

¹⁰ Çakuntalâ, 2e Bedrijf.

¹¹ Bewijzen voor het tellen bij nachten in de vedische litteratuur, vindt men onder
anderen bij: Zimmer, Altindisches Leben, blz. 360.

¹² Supplément aux Dictionnaires Arabes, i. v. ليل.

¹³ Goldziher, Der Mythos bei den Hebräern, blz. 75. De aangehaalde plaatsen
zijn uit Kitâb al-aghânî, VI, blz. 137, l. 17, Durrat al-gauwas (ed. Thorbecke),
blz. 178, l. 4, en Jâqût, dl. I, blz. 934, l. 2. — Meerdere voorbeelden van dit
tellen bij nachten zouden hier aangevoerd kunnen worden. Zoo wijzen wij,
om er een paar aan den Qorân te ontleenen, op sura VII, vers 138: »En
wij verleenden Mozes een onderhoud van dertig nachten; en wij voegden er tien
nachten aan toe, zoodat zijne samenkomst met God veertig nachten duurde»; ver-
der op sura XIX, vers 11: »En hij (Zacharias) zeide: O Heer! geef mij een tee-
ken. En hij (de engel) hernam: Uw teeken zal zijn dat gij, hoewel gij u in vol-
maakte gezondheid bevindt, in drie nachten niet tot de menschen zult spreken», enz.

ليليلة خلت من رجب = nadat er één nacht van Radjab verstreken is, dat is: op den eersten Radjab; ليلتين خلتا من رجب = nadat er twee nachten van Radjab verstreken zijn, dat is: op den tweeden Radjab; ثلاث ليال خلون من رجب = nadat er drie nachten van Radjab verstreken zijn, dat is: op den derden Radjab, enz. Voor den zestienden Radjab zegt men: لاربعة

عشرة (ليلة) بقيت من رجب = als er nog veertien nachten van Radjab overblijven, op welke wijze men dan voortgaat tot den laatsten der maand. Met dit rekenen naar nachten gaat ook hier de prioriteit van den nacht aan den dag gepaard. De dag wordt geacht met den avond te beginnen, zoodat bij voorbeeld ليلة الجمعة dat is: vrijdag-avond, onze donderdag-avond is. Ook bij andere Semitische volken geldt — om dit in het voorbijgaan op te merken — deze prioriteit van den nacht aan den dag, zoo duidelijk, wat bij voorbeeld de oude Hebreëen betreft, uitgedrukt in de bekende woorden van het Bijbelsche scheppingsverhaal: »het was avond geweest, en het was morgen geweest, den eersten dag».

Het tellen bij nachten bestond ook oorspronkelijk bij de volken van het Maleisch-Polynesische ras. In de eerste plaats noemen wij de Oostelijke Polynesiërs. Zoo lezen wij onder anderen van de Nieuw-Zeelanders: »The New-Zealanders, in former times, had no names for the different days, but only for the nights; for it was by moons they counted Time..... They have therefore names for the different nights of the moon; for they were indeed the children of the night, and not of the day, and in this respect resembled the other islanders of the South Seas, who had a similar way of reckoning time. But it appears remarkable that they should not have a single name for any day in the year»¹⁴. Van de bewoners van Tahiti getuigt Ellis: „The natives have distinct names for each day and each night of the month or moon. They do not, however, reckon time by days, but by nights. Hence, instead of saying, How many days since? they would inquire, *Rui hia aenei?* i. e.: How many nights?»¹⁵ »The eastern Polynesians», vinden

¹⁴ Taylor, New-Zealand and its inhabitants, blz. 175—176. De namen der nachten van nieuwemaan tot nieuwemaan vindt men op blz. 177 opgegeven.

¹⁵ Ellis, Polynesian researches, dl. 1, blz. 87—88. Zie ook: blz. 388. Ook deze schrijver geeft de namen der nachten op.

wij bij een anderen schrijver vermeld, »invariably reckon by nights, not, as we do, by days. For example, *Po ia koe i te aerenga?* i. e.: How many nights were you journeying?" ¹⁶ Een eigenaardig bewijs voor dit rekenen naar nachten, bij de Nieuw-Zeelanders en de bewoners van Samoa, is nog de uitdrukking *tuipó*, letterlijk: eenen nacht zetten, in den zin van: eenen dag bepalen ¹⁷.

Ook bij de Melanesiërs en Mikronesiërs komt of kwam het tellen bij nachten voor. Van de Noeforeezen aan de Geelvinksbaai op Nieuw-Guinea lezen wij, dat zij »immer nach Nächten zählen, während wir von Tagen sprechen, z. B. anstatt: über acht Tage, sagen sie: über acht Nächte" ¹⁸. Omtrent de bewoners van Maré, het Oostelijkste van de Loyalty-eilanden, getuigt Von der Gabelentz: »In der Zeitrechnung zählt man nicht nach Tagen, sondern nach Nächten" ¹⁹. Ook bij de Fidjiërs is dit het geval, gelijk ons uit de mededeelingen van denzelfden schrijver blijkt ²⁰, en eveneens bij de bewoners van eenige andere eilanden tot Melanesië behoorende, zooals Gerland dit heeft aangetoond ²¹. Wat Mikronesië betreft, vinden wij vermeld, dat zoowel »auf den Marianen, wie auch auf den Karolinen und den Ratakinseln, man nach Nächten rechnete und dieselben zählte, indem man in eine Schnur für jede Nacht einen Knoten band" ²².

Van de Indonesische volken noemen wij in de eerste plaats de Makassaren en Boegineezen. Volledig wordt het tellen bij nachten bij hen aangetroffen. Zoo zegt men bij voorbeeld in het Boegineesch, bij het aangeven van de dagen der maand, voor den eersten: *si-wënnina ulange*, dat is: één nacht der maand, of ook: *si-wënni ompóna ketënge*, letterlijk: één nacht van het zichtbaar worden der maan; voor den derden: *ri-tëllumpënnina ulange*, dat is: in den derden nacht der maand, of: *tëllumpënni ompóna ketënge*, letterlijk: drie nachten van het zichtbaar worden der maan, enz. Voor: de hoeveelste is het? bezigt men: *sijampënni*-

¹⁶ Gill, Myths and songs from the South Pacific, blz. 319. — Zie overigens nog: Waitz, Anthropologie der Naturvölker, dl. VI, blz. 71—72.

¹⁷ Kern, De Fidjitaal vergeleken met hare verwanten in Indonesië en Polynesië, blz. 230.

¹⁸ Van Hasselt, Die Nuforesen, Zeitschr. für Ethnologie, dl. VIII (1876), blz. 179.

¹⁹ Von der Gabelentz, Die Melanesischen Sprachen, blz. 183, § 321.

²⁰ Von der Gabelentz, O. c., blz. 37, § 54.

²¹ Waitz, Anthropologie der Naturvölker, dl. VI, blz. 618—619.

²² Zie: Waitz, O. c., dl. V, 2, blz. 86, en de daar aangehaalde bronnen.

ni ulange? dat is letterlijk: de hoeveelste nacht der maand is het? ²³ Overigens gebruiken de Boegineezen in sommige gevallen nog het woord »nacht», waar wij »dag» zouden zeggen. Dit blijkt onder anderen uit de uitdrukkingen *wënni-batowa* = groote nachten en *wënni-baitju* = kleine nachten, waarmede de dagen, die aan de herinnering van een afgestorvene gewijd zijn, worden aangeduid ²⁴. Verder wijzen wij op het woord *pitumpënnijang*, overeenkomende met het Engelsche »sennight», als bij voorbeeld: *ripitumpënnijangi maelóna muni gënrang*, letterlijk: het duurde nog zeven nachten dat de trom geslagen zou worden, dat is: zeven dagen vóór het slaan van de trom, enz. ²⁵ Eigenaardig is nog de benaming *barë tëlumpënni*, letterlijk: de westmoesson van drie nachten, dat is: dat gedeelte van den westmoesson, waarin de regen drie dagen achtereen bijna onophoudelijk voortduurt, hetgeen, volgens het zeggen van den inlander, in het begin van het seizoen het geval is. Op de *barë tëlumpënni* zouden nog de *barë pitumpënni* en de *barë patappulo wënni*, de westmoesson van zeven en die van veertig dagen (letterlijk: nachten) volgen ²⁶.

Niet minder volledig komt het tellen bij nachten voor bij de Soendaneezen. Mr. Grashuis deelde ons mede, dat men in het dagelijksch leven zich meestal van het woord *peuting* = nacht bedient, waar wij »dag» gebruiken. Ook in de litteratuur vindt men voorbeelden daarvan, als: *Geus meunang tudjuh peuting kangdjëng radja kulëm sakeudeung* ²⁷, dat is: reeds zeven dagen (letterlijk: zeven nachten) waren er verlopen en de vorst sliep een oogenblik; *di Solo kang raji hanteu lami, ngan meunang tilu peuting* ²⁸, dat is: te Solo hield ik mij niet lang op, ik was er slechts drie dagen (letterlijk: drie nachten); *meunang sapuluh peuting nja ngambang di laut* ²⁹, dat is: gedurende tien dagen

²³ Matthes, Boegineesch woordenboek, i. v. v. *wënni*, *ompó* en *ulang*. — Wij hebben hier korthedshalve alleen van de Boegineezen gesproken. Voor de Makassaren zie: Matthes, Makassaarsch woordenboek, i. v. v. *patang*, *bangi* en *bulang*.

²⁴ Zie onze verhandeling: Het animisme bij de volken van den Indischen Archipel, blz. 112.

²⁵ Matthes, Boegineesch woordenboek, i. v. *wënni*.

²⁶ Matthes, Boegineesch woordenboek, i. v. *barë*.

²⁷ Oosting, Een paar fragmenten van de »Geschiedenis van Raden Sapri», Bijdragen tot de T. L. en Vk. van Nederl. Indië, uitgegeven ter gelegenheid van het Orientalisten-congres te Leiden, blz. 116.

²⁸ Grashuis, Soendaneesche chrestomathie, blz. 57, l. 7.

²⁹ Grashuis, O. c., blz. 90, l. 1.

(letterlijk: tien nachten) dreef ik op zee rond; *watès sapeuting djědjěg keneh batur, kaduwa peutingna ngurangan*³⁰, dat is: na één dag (letterlijk: één nacht) waren wij nog voltallig, met den tweeden dag (letterlijk: den tweeden nacht) minderde ons getal; *děmi nēpi ka lautan, antara lima peuting dewi ka Bagdad, kapal neunggar karang*³¹, dat is: toen wij in volle zee kwamen, op vijf dagen (letterlijk: vijf nachten) afstands van Bagdad, stootte het schip op een rif, enz.³²

Van de meer Westelijke volken komen vooral de Niasers en de Bataks in aanmerking. De eerstgenoemden tellen, zooals ons uitdrukkelijk medegedeeld wordt, niet naar dagen, maar naar nachten ³³. Wat de Bataks betreft, wij ontmoeten in de litteratuur verscheidene voorbeelden, waaruit blijkt dat zij ook gewoon zijn den tijd op deze wijze aan te geven. Zoo lezen wij onder anderen:

34, dat is: zij zochten op de wicheltabel naar een gunstigen
 dag, zeven dagen (letterlijk: zeven nachten) zouden er nog moeten
 zijn voor de gunstige dag gevonden werd; 35, dat is: over
 zeven dagen (letterlijk: als deze zeven nachten op zijn) zullen wij
 gaan; 36, dat is:
 toen twee dagen (letterlijk: twee nachten) verlopen waren, ging
 Si-Djonaha roode rotan zoeken; 37, dat is: vervolgens begroef hij eerst

²⁰ Grashuis, O. c., blz. 89, l. 5 v. o.

³¹ Grashuis, O. c., blz. 89, l. 10 v. o.

²² Het moet echter opgemerkt worden dat, hoewel het woord „nacht” het meest gebruikt wordt bij tijdsbepalingen, het woord „dag” ook eene enkele maal in dien zin voorkomt. Een voorbeeld daarvan vindt men bij Grashuis, O. c., blz. 93, l. 11: *meunang opat poë*, dat is: gedurende vier dagen. Doch eenige regels verder wordt weer „nacht” gebezigd: *meunang dalapan peuting dongkap ka Mësir*.

³³ Sundermann, Kurze Formenlehre der Niasischen Sprache, Tijdschr. v. Ind. T. L. en Vk., dl. XXVIII, blz. 149.

³⁴ Van der Tuuk, *Bataksche chrestomathie*, dl. I, blz. 59, l. 3 v. o.

³⁵ Van der Tuuk, O. c., blz. 323, l. 4.

³⁶ Van der Tuuk, t. a. p., l. 6.

³⁷ Van der Tuuk, O. c., blz. 186, l. 12 v. o.

de brand- of oorlogsbrieven, bekend onder den naam van pulas, dat wij zien kunnen hoe veelvuldig het woord *borngin* nog in het dagelijksch leven gebruikt wordt. Gelijk men weet, bestaat zulk een pulas⁴² uit een geschrift op bamboe, dat als het ware een ultimatum bevat, eene aanmaning aan de vijandelijke partij om aan de gestelde eischen binnen een zekeren tijd te voldoen, bij gebreke waarvan men met oorlog en brandstichting wordt bedreigd, hetgeen zinnebeeldig wordt uitgedrukt door eenige aan dat geschrift toegevoegde voorwerpen⁴³. Behalve als teeken van oorlogsverklaring aan vijandelijke stammen of dorpen, wordt de pulas ook gebruikt bij rechtsvorderingen. In sommige streken is hij namelijk een gewoon middel waarvan de kleine man zich bedient, om den gang der justitie te bespoedigen, wanneer hij ziet dat aan zijne klachten door de hoofden geen gevolg wordt gegeven. Bij de tijdsbepalingen in den pulas nu wordt vaak het woord »nacht", in plaats van »dag", aangewend. Zoo is dit bij voorbeeld het geval bij een tweetal van dergelijke voorwerpen door de Deli-Maatschappij ingezonden op de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam in 1883, en nu aanwezig in het Rijks Ethnographisch Museum alhier. Beide pulassen bevatten eene aanmaning tot betaling van eene vordering: in den eenen wordt daarvoor een termijn van »vier nachten", in den anderen een van »acht nachten" gesteld, na afloop waarvan de schuldenaar met moord en brandstichting en andere vijandelijkheden wordt bedreigd⁴⁴. Ook in den pulas, waarvan de Fransche reiziger Brau de Saint-Pol Lias, in zijn werk »De France à Sumatra", den inhoud opgeeft, wordt een termijn van »vier nachten" gelaten ten einde aan eene vordering te voldoen⁴⁵.

⁴² Zie over den pulas: Pleyte, Iets over mnemonische en andere teekenen bij de volken van den Indischen Archipel, Bijdragen tot de T. L. en Vk. van Nederl. Indië, 5e volgr., dl. I, blz. 135—136, en de daar vermelde bronnen.

⁴³ Zoo worden meestal aan den brief toegevoegd een uit bamboe gesneden mes, een stukje bamboe met een katela (soort van aardvrucht) in den vorm van een menschenhoofd er op, een halfverkoold stukje hout en een bosje idjuk (vezels van den arenpalm). De twee eerstgenoemde voorwerpen zijn symbolen van moord, de beide andere van brandstichting. In deze zinnebeelden bestaat overigens groote verscheidenheid. Zie het aanhangsel »Over een tweetal Bataksche brandbrieven in het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden", aan het slot van dit opstel.

⁴⁴ Zie het aanhangsel »Over een tweetal Bataksche brandbrieven in het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden", aan het slot van dit opstel.

⁴⁵ Brau de Saint-Pol Lias, De France à Sumatra, blz. 378. — Daarentegen wordt in den pulas, waarvan de Hoogleraar Niemann in zijn opstel »Bataksche

in sommige gevallen den tijd nog bij nachten. Zoo bij voorbeeld: *Noonggotdon ing kitada dija nojodungkul.* — *Totuu noonggotdon, dega tolu-no-pulu bo dojowa gobii.* — *Neilijudon ing koonggosija, opat-no-pulu gobii kaingginaku naa kinopalutaninnija akuoi najosingog ko in tuwan*, dat is: Het is reeds lang geleden, dat wij elkander het laatst hebben ontmoet. — Zeker is het reeds lang geleden, wellicht 32 dagen (letterlijk: 32 nachten). — Het is reeds langer geleden; mij dunkt dat er 40 dagen (letterlijk: 40 nachten) zijn voorbijgegaan, sedert ik met u gesproken heb⁵⁴.

Wij zien dus hoe algemeen het tellen bij nachten bij de volken van het Maleisch-Polynesische ras is. In overeenstemming hiermede wordt ook bij hen de dag geacht met den avond, met zonsondergang, te beginnen, zoodat bij voorbeeld in het Maleisch *malam-sënen*, dat is: maandag-avond, onze zondag-avond is. Dat dit oorspronkelijk is, en niet, gelijk men het steeds voorgesteld vindt, aan de Arabieren is ontleend, behoeft geen uitvoerig betoog. Met de telling bij nachten toch is, zooals wij in den aanhef van dit opstel gezien hebben, de prioriteit van den nacht aan den dag slechts een uitvloeisel van het gebruik van de maan als tijdwijzer. Beide zaken moeten dus steeds met elkander gepaard gaan, zoodat waar de eene voorkomt ook de andere kan worden verwacht. Bij de volken van den Indischen Archipel moet dus de gewoonte, om den dag met zonsondergang te doen beginnen, al bestaan hebben vóór de overname van de Arabische tijdrekening, zij het ook dat zij door deze overname een meer vasten en geregelten vorm verkregen heeft.

LEIDEN, Juni 1886.

⁵⁴ N. P. Wilken en J. A. Schwarz, Gesprekken in het Alfoersch van Bolaäng-Mongondou, Mededeel. v. w. h. Nederl. Zend. Gen., dl. XV, blz. 145.